

'n Wêreldoorsig van kliniese regsopleiding: die Verenigde Koninkryk en Ierland

Riette du Plessis

Riette du Plessis, Skool vir Regte, Universiteit van die Witwatersrand

Opsomming

Kliniese programme in die Verenigde Koninkryk (VK) het sedert die 1970's in drie onderskeibare fases ontwikkel. Die Kliniese Regsopleidingsorganisasie (Clinical Legal Educational Organisation – CLEO) staan regsclinieke by. Dit het 'n handboek met modelstandaarde vrygestel en bied ook gereeld konferensies en werkwinkels aan.

Meer as 75% van die universiteite in die VK wat regsgrade aanbied, het tans kliniese regsopleidingsprogramme, waarvan heelwat deel van die kurrikulum is, met ongeveer 60% wat akademiese krediete toeken. Die hooffokus van die meerderheid van hedendaagse universiteitsregsclinieke is op studente-onderrig. Hul kliniese regsopleiding voldoen aan al die vereistes en prokureurs in Engeland en Wallis erken tans die rol van regsclinieke in die voorbereiding van studente vir die praktyk. 'n Belangrike dryfveer vir die bevordering van kliniese regsopleiding in die VK was die stigting van die *International Journal of Clinical Legal Education*. Hulle bied jaarlikse internasionale konferensies aan, asook publikasies in die tydskrif.

Kliniese regsopleiding in die VK word oor die algemeen bespreek, met 'n spesifieke fokus op kliniese regsopleiding in Engeland, Skotland, Wallis en Ierland.

Die meeste universiteite in Engeland bied tans 'n kursus in kliniese regsopleiding aan. Sommige regsclinieke werk in vennootskap met akademici en regspraktisyns, terwyl ander gespesialiseerde klinieke bedryf word.

Skotland se regscliniese kursusse wissel van alleenstaande kursusse en gespesialiseerde klinieke tot Street Law-programme vir voor- en nagraadse studente. Daar is ook regsclinieke wat deur regskole ondersteun word, maar steeds nie-kurrikulêr is.

Wallis het sewe regskole, waarvan vyf kliniese programme aanbied. Walliese wetgewing het byvoorbeeld gelei tot die skepping van innoverende regsklinieke by Cardiff Universiteit. Daar word egter aangetoon dat Wallis steeds groot “regshulpwoestyne” het.

Bykans elke Ierse regskool, in beide Noord-Ierland en die Republiek van Ierland, bied kliniese regsopleidingsprogramme aan wat voor- en nagraadse studente betrek. Drie kategorieë word onderskei, naamlik geakkrediteerde eksternskappe vir voorgraadse studente; Street Law-programme vir voor- en nagraadse studente; en regskliniekopleiding hoofsaaklik vir LLM-studente.

Trefwoorde: eksperimentele opleiding; eksternskap; kliniese metodologie; kliniese regs-bewegings; kliniese regsopleiding; lewende kliënt-klinieke; regsklinieke; seminaaropleiding; simulasies

Abstract

A world view of clinical legal education: The United Kingdom and Ireland

Clinical legal education (CLE) developed in the United Kingdom (UK) in three distinguishable phases since the 1970's. Engagement with clinical programmes in other countries led to the creation of the UK's Clinical Legal Education Organisation (CLEO) in 1994, modelled closely, at least at the time, on its US equivalent and forerunner, the Clinical Legal Education Association (CLEA). This not only provided a forum for discussion, but soon grew into a body that could encourage, promote and support law clinics more widely. Another important driving factor in the promotion of CLE in the UK was the establishment of the *International Journal of Clinical Legal Education* in 2003. Since its establishment, annual international conferences have been arranged alongside the publication of papers in the journal.

Reports reflecting the growth of law clinics from the early 2000's indicate that there are now more than 80 law schools running clinical programmes, representing over 75% of the total number of educational institutions teaching law at degree level across the UK. Many of these law clinics are now integrated in some way into the law school portfolio, with almost 60% carrying academic credit.

Some law clinics operate in partnership with academics and legal practitioners, while others function as specialised law clinics. Partnerships between law clinics and other entities in the legal service sector have been effective in expanding service provision and capacity building. For example, LawWorks (an NGO) has worked closely with law clinics and others by hosting meetings and providing resources. This collaboration has been driven, in part, by the decline of legal aid in England and Wales. In return for cases handled by the law clinics, LawWorks offers umbrella professional indemnity insurance cover.

A major factor influencing law clinic development is that host universities' activities are measured against an employability benchmark. Academics are required to hold a PhD, resulting in fewer practitioners being able to work as full-time academics immediately after leaving practice, with law clinics consequently struggling to recruit qualified lawyers to teach. The Research Excellence Framework benchmark has also caused law schools to become more research focused.

Another benchmark measures universities on the different ways in which they engage with external partners. As academics are no longer viewed solely as teachers, the impact on law clinic teachers is that they have holistic, multidisciplinary opportunities for study, service and impact. This can include engagement with business and community groups, the rationale being to promote the provision of knowledge for the benefit of the economy and society. In order to achieve these benchmark targets, many law clinics have introduced policy clinic work, in which they conduct research for external organisations, such as charities and NGOs, with the aim of influencing policy and law reform. Students in policy clinics usually conduct, under supervision, a literature review of the research area, design an applicable methodology, collect and analyse data and finally write a report for the client. The supervisor may in turn produce a publication.

The Law Society of Scotland established a vocational Professional Education and Training (PEAT) programme, which commenced in 2012. Law clinics were considered an appropriate setting for students to gain applied knowledge and skills. Clinical methods came to be recognised as a legitimate part of the curriculum, although they were not credit-bearing courses or formally part of the curricula in the early years. Strathclyde Law Clinic led the CLE movement in Scotland following its establishment in Glasgow in 2003. Others followed and there is now only one of the 10 accredited LLB universities without a law clinic.

Law clinics gained traction through CLEO membership and collaborations with law clinics across the UK, as well as through the Scottish University Law Clinic Network (SULCN), which provides a platform for law clinic students to disseminate ideas.

Following Scotland's devolution in 1998, education and most areas of law became "devolved matters" within Scotland's legislative and policy remit. The choice of law clinics at each university has been influenced by location, local expertise, community needs and resource availability. There are, however, still underserved areas across Scotland without adequate access to legal services, especially those outside the Central Belt. CLEs vary from stand-alone courses and specialised law clinics to Street Law programmes. At some clinics, these courses form part of both undergraduate and postgraduate students' studies. Some clinics operate in partnership with other organisations, whilst others are supported by their law schools, although they remain non-curricular.

Wales has seven law schools, five of which have clinical programmes. Cardiff Law School has operated different law clinics since 2005. Some of the law clinics developed organically as opportunities arose, although not all of their activities fit neatly within a traditional law clinic or policy clinic framework. COVID-19 lockdowns forced a retraction at Cardiff, further precipitated by a significant rise in student numbers. The clinics currently focus on labour-intensive policy and hybrid clinics, particularly within their environment-focused law clinic. Other Welsh law clinics are also discussed, where a wide range of activities are offered. Wales does, however, have its fair share of "advice deserts". Young lawyers, some with law school clinical training, are currently discussing potential solutions.

Almost every Irish law school, in both Northern Ireland and the Republic of Ireland, currently offers CLE programmes to both undergraduate and postgraduate students. Three categories of CLE training are identified: accredited externships for undergraduate students; Street Law programmes for students at all levels of study; and law clinic training for all LLM students.

The future of law clinics in the UK may, to a large extent, depend on factors outside the direct control of clinic staff. Student numbers are increasing constantly. There is less investment of partnership time by *pro bono* practitioner mentors because, following the COVID-19 lockdowns, they reverted to hybrid working and established new law firm business models. Universities' workload allocation models dictate sometimes unreasonable time constraints on academic roles, leading to less scope for work that is not recognised by employers, and tension between demands for research outputs and student employability expectations and needs.

Keywords: clinical legal education; clinical methodology; experiential education; externship; law clinics; live client clinics; seminar instruction; simulations

1. Inleiding

Hierdie wêreldoorsig van kliniese regsopleiding omvat die Verenigde Koninkryk en Ierland.

In die eerste artikel in hierdie reeks, naamlik kliniese regsopleiding in Sentraal-Asië, die Midde-Ooste, Oos- en Suidoos-Asië, asook Suid-Asië, het ek aangetoon dat regskoolgebaseerde kliniese opleiding as 'n beduidende innovasie in moderne regsopleiding erken word. Die waarde daarvan lê in die manier waarop korrekte aanwending die streng universiteitstoeligting met die praktyk integreer, wat regstudente aan etiese en sosiale geregtigheidskwessies blootstel wanneer hulle met kliënte werk.¹

In die daaropvolgende artikel rakende kliniese regsopleiding in Sentraal-, Oos- en Wes-Europa het ek aangetoon dat, alhoewel Wes-Europa tot en met die nuwe millennium die laaste vesting vir die aanvaarding van kliniese regsopleiding was, blyk daar tans vordering te wees. Die Bologna Process het 'n beduidende invloed op kurrikulumontwikkeling in Wes-Europa gehad. Hierdie ontwikkeling is versterk en word ondersteun deur die European Network for Clinical Legal Education (ENCLE), spesifiek deur hul gehaltestandaard vir regsklinieke. Die oprigting van regsverenigings en kliniese regsbewegings in sommige van die lande wat bespreek is, is bemoedigend.²

Kliniese regsopleiding in Sentraal- en Oos-Europa het merkbare vordering getoon ná die val van die Berlynse Muur in 1989. Die Bologna Process en die Europese regstudentevereniging (ELSA) se betrokkenheid het 'n aansienlike invloed op verdere ontwikkeling gehad, wat egter belemmer word vanweë die onttrekking van eksterne befondsing sedert die vroeë 2000's. Die oprigting van regsverenigings in sommige van die lande onder bespreking is egter bemoedigend.

Die derde artikel in hierdie reeks het kliniese regsopleiding in Latyns-Amerika en Noord-Amerika ondersoek. Daar is aangetoon dat kliniese regsopleiding in Latyns-Amerika steeds marginaal in universiteitskurrikula in die meeste jurisdiksies is. Sommige regskole bedryf egter aktiewe regsklinieke. Sekere jurisdiksies het regsklinieketwerke wat na verwagting 'n impak op die bevordering van kliniese regsopleiding sal hê.

Kanada en die VSA is bespreek met betrekking tot kliniese regsopleiding in Noord-Amerika. Alhoewel kliniese regsopleiding reeds meer as 50 jaar in Kanada bestaan, word dit nie konsekwent in regskoolkurrikula ingesluit nie. Die kliniese regsopleidingsmetodologie is in die VSA ontwikkel en het vier benaderings tot die kliniese pedagogie geïdentifiseer. Amerikaanse kliniese regsopleidingsmetodes dien as 'n wegwyser vir klinici in jurisdiksies regoor die wêreld.

Hierdie artikel ondersoek kliniese regsopleiding in die Verenigde Koninkryk (VK), asook in beide die Republiek van Ierland en Noord-Ierland. Die VK bestaan uit Engeland, Skotland, Wallis en Noord-Ierland. Die Republiek van Ierland (Eire) het in 1922 onafhanklikheid verkry. Alhoewel dit deel van die Europese Unie vorm, het Ierland steeds noue bande met die VK, sowel ekonomies as in maatskaplike verband. Beslissings deur die Europese hof vir menseregte het toegang tot die reg hoog op die agenda geplaas gedurende die vroeë 2000's. Dit het hervormings in lande soos die VK en Ierland veroorsaak.³ Regsklinieke het toenemend 'n integrale deel by die meeste regskole in die voorgenoemde jurisdiksies geword.⁴ Daar sal ook kortliks vergelykings met Suid-Afrikaanse kliniese regsopleiding getref word, en knelpunte en aanbevelings sal uitgewys word.

2. 'n Oorsig van die ontwikkeling van kliniese regsopleiding in die VK

Die dryfvere vir die eerste kliniese programme wat in die vroeë tot mid-1970's by 'n handjievol universiteite in die VK ontwikkel is, was 'n hernieude fokus op regspleging in die breër samelewing. Dit is aangevoer deur 'n sosio-geregtelike beweging wat kennis geneem het van kliniese bewegings in ander jurisdiksies, veral in die Verenigde State van Amerika (VSA).⁵ 'n Paar individue met duidelike radikale agendas ten einde regsopleiding te bevorder en on vervulde regsbehoefte aan te spreek, was ook deel van hierdie beweging.⁶ Daar was tegelykertyd 'n groeiende besorgdheid by 'n sektor regspraktisyns wat toegang tot die reg wou verbeter.⁷ Die Federasie van Regsentrums (nou bekend as die Regsentrumnetwerk) het heelwat tot die toegang tot geregtigheid bygedra deur die voorsiening van gemeenskapsgebaseerde regsdienste sonder winsbejag. Dit word as die eerste ontwikkelingsfase beskou. Heelwat van die bogenoemde regsentrums werk tans nou saam met regskoolklinieke deur studente op eksternskapplasing te neem.⁸

Die tweede ontwikkelingsfase van regsklinieke in die VK het gedurende die vroeë 1990's plaasgevind. Aansienlike hersiening van regsopleiding het gelei tot die vestiging van die beroepsfase van regsonderrig in Engeland en Wallis.⁹ Kliniese regsopleidingsmetodes is as 'n regmatige deel van die kurrikulum erken, alhoewel dit nie noodwendig in daardie ontlukende tydperk as kredietdraende kursusse in die kurrikula geïntegreer was nie.

Betrokkenheid by kliniese regsprogramme in ander lande het gelei tot die stigting van die VK se Kliniese Regsopleidingsorganisasie (Clinical Legal Educational Organisation – CLEO) in 1994. Gedurende daardie tydperk was CLEO op die Amerikaanse Kliniese Regsopleidingsvereniging (CLEA) geskoei.¹⁰ CLEO het nie slegs as 'n besprekingsforum gedien nie, maar het ook gegroei tot 'n organisasie wat kliniese regsopleiding aangemoedig het en regsklinieke bygestaan het.¹¹ Hierdie groep klinici wat by CLEO betrokke was, was vir die derde ontwikkelingsfase verantwoordelik, alhoewel die onderskeid tussen ontwikkelingsfases twee en drie soms ineenvloei. Verslae rakende die groei van regsklinieke en regskole se *pro bono*-werk, veral sedert 2000, is uitgereik.¹² Meer as 80 regskole in die VK, wat meer as 75% van die universiteite waar regsgrade aangebied word, verteenwoordig, het nou kliniese regsopleidingsprogramme. Baie van hierdie regsklinieke vorm nou deel van die kurrikulum, waarvan ongeveer 60% akademiese krediete aan studente toeken.¹³ Die hooffokus van die meerderheid van hedendaagse universiteitsregsklinieke is op studente-onderrig.¹⁴

Die twee potensieel mededingende regs kliniese doelwitte, naamlik studente-opleiding en kliëntbehoefte, het die kliniekontwerp en -funksie gevorm. Alhoewel die eerste fase van regs kliniese hoofsaaklik op regstoegang gefokus het, het volhoubaarheidsprobleme aangetoon dat ander strategieë en uitkomst nodig was. Die voor die hand liggende roete na 'n volhoubare toekoms was studente-opleiding in die vorm van kredietdraende, losstaande kursusse in die regs kurrikulum. Sommige regs kliniese het egter volgehou dat kliëntediens voorrang moet geniet en dat opleiding bloot 'n welkome nuwe produk is.¹⁵ Ander regs kliniese se benadering was om kliniese buite die regs skoolstrukture te bedryf, alhoewel sommige in geheel, of deels, deur regs skoolpersoneel bedryf is.¹⁶

Die eerste paar regs kliniese in die tweede fase het studente-opleiding as sentraal beskou ten einde hul werksaamhede te regverdig. Hulle het ook spesifieke leeruitkomst geïdentifiseer. Hierdie regs kliniese het egter steeds op sosiale geregtigheidsdiens gefokus wanneer hulle kliënte bedien het deur advies te gee, of deur hulle na ander dienste te verwys. Hierdie benadering het universiteitsbestuur tevrede gestel rakende hul sosiale geregtigheidsdoelstellings, asook die privaat praktisyns omdat die kliniese nie met die praktisyns gewedwyer het nie. Dit is verder versterk deur die insluiting van professionele verantwoordelikheid en etiek as deel van hul kursusleeruitkomst.¹⁷

Die oorgrote meerderheid van regs kliniese in die VK bied nou openbare regsdienste aan met die verstandhouding dat, sodra 'n kliënt se saak aanvaar word, die fokus op sodanige saak sal wees. In die proses sal studente steeds opleiding ontvang in die vorm van gedetailleerde dekonstruksie van regs probleme en refleksie.¹⁸

'n Stel modelstandaarde vir regs kliniese is deur CLEO in die vorm van 'n handboek vrygestel.¹⁹ Ten einde te voldoen aan die studente-aanvraag, het klinici 'n reeks kliniese opsies en dienste daargestel. Dit wissel van die verskaffing van blote regs advies tot volle regs verteenwoordiging, die plasing van studente by ander diensverskaffers, die bestuur van regs kliniese wat op regshervorming fokus en openbare regs opleidingsinisiatiewe in die vorm van Street Law.²⁰

Kliniese regs opleiding in die VK het uitgebrei om voorsiening te maak vir die gebruik van simulaties as 'n opleidingsmetode. Dit is egter ter aanvulling tot werklike kliëntediens, waar werklike kliënte se regs aangeleenthede as 'n opvoedkundige hulpmiddel uitgebeeld word. Hierdie aanvullende metode word deur die meeste klinici en die VK en Ierland erken.

Regs opleiding in sekere dele van die VK het aansienlik verander met die instelling van ranglyste, wat die gehalte van onderrig en navorsing bepaal het, en met voornemende werkgewers wat vereis het dat graduandi oor verbeterde vaardighede moet beskik.²¹ Kliniese regs opleiding voldoen aan al hierdie vereistes en prokureurs in Engeland en Wallis erken nou die rol van regs kliniese in die voorbereiding van studente vir die praktyk.²²

CLEO is ook intussen as 'n liefdadigheidsorganisasie met korporatiewe status geregistreer.²³ Hulle speel 'n belangrike rol deur gereelde konferensies en werkwinkels aan te bied en het 'n hulpbronnbank daargestel.²⁴

Vennootskappe tussen regs kliniese en ander rolspelers in die regsdienstesektor het die uitbreiding van dienslewering verseker. Die nieregteringsorganisasie LawWorks, 'n welsynsorganisasie werkzaam in Engeland en Wallis, bewerkstellig kontak tussen vrywillige prokureurs en

behoefte mense.²⁵ LawWorks het byvoorbeeld nou saamgewerk met regsclinieke en hulle van hulpbronne voorsien, deels as gevolg van die afname in regshulp in Engeland en Wallis.²⁶ LawWorks het verder, in ruil vir data rakende die aantal en soorte sake wat deur die regsclinieke hanteer word, sulke klinieke van professionele skadeloosstellingsversekering voorsien.²⁷

Nog 'n faktor wat kliniese regsontwikkeling tans beïnvloed, is die Onderriguitnemendheids-raamwerk (TEF),²⁸ wat onder meer vereis dat alle akademici reeds van meet af aan doktors-grade moet hê. Gevolglik sal minder praktisyns kwalifiseer om die akademie direk te betree, en regsclinieke sal dit dus moeiliker vind om gekwalifiseerde prokureurs aan te stel.²⁹

Die Kennisuitruilingraamwerk (KEF) meet universiteite aan die maniere waarop hulle met eksterne vennote tot voordeel van die ekonomie en die samelewing saamwerk.³⁰ Klinici kan hul teikens bereik deur byvoorbeeld beleidsklinieke te bedryf waar navorsing vir eksterne nieregteringsorganisasies wat op welsyn fokus, gedoen word.³¹ In hierdie beleidsklinieke doen studente onder toesig literêre oorsigte van die navorsingsgebied, ontwerp 'n gepaste metode en versamel data, waarna 'n verslag aan die kliënt gelewer word.³² Die gepubliseerde data dra by tot die bereiking van die KEF-teikens. Aangesien akademici nie meer slegs mag klas gee nie, bied dit die regsclinieke die voordeel om holistiese, multidissiplinêre geleenthede vir impakvolle dienslewering aan te gryp.³³

'n Belangrike dryfveer vir die bevordering van kliniese regsopleiding in die VK was die stigting van die *International Journal of Clinical Legal Education* (IJCLE) in 2003 deur klinici van Northumbria Universiteit. Die doel was om 'n toegewyde, vryetoegangs-, eweknie-geëvalueerde platform vir navorsers en praktisyns in die veld van kliniese regsopleiding te skep. Die IJCLE se skoolstiese inisiatief het die wêreldwye beweging vir kliniese regsopleiding ondersteun deur jaarlikse internasionale regscliniese konferensies aan te bied en die tydskrif te publiseer.³⁴ Die eerste konferensie het in 2003 in Londen plaasgevind en jaarlikse konferensies het daarna in lande soos Suid-Afrika, Ierland, Skotland, Australië, Spanje en Pole gevolg, om slegs enkele te noem. Alhoewel die IJCLE ontstaan het uit die noodsaak om beste praktyke in kliniese regsopleiding te deel en te bevorder, het dit inderdaad gegroei tot 'n internasionaal erkende baken vir klinici.³⁵

3. Kliniese regsopleiding in Engeland

Kliniese regsopleiding in Engeland het gegroei, soos hierbo verduidelik. Slegs 'n paar universiteitsregsclinieke sal hier genoem word. Die meeste universiteite in Engeland bied tans 'n kursus in kliniese regsopleiding aan, soos aangedui deur die Wetsgenootskap van die Verenigde Koninkryk.³⁶

Northumbria Universiteit bied 'n geakkrediteerde kliniese jaarkursus aan waar studente werklike kliëntsake hanteer. Alhoewel studente nie verskyningsbevoegdheid het nie, bestaan daar tog 'n uitsondering waarby derdejaarregstudente toegelaat mag word om, in bepaalde omstandighede, voorspraak te doen onder die streng toesighouding van 'n gekwalifiseerde prokureur. Waar 'n kliënt nie deur 'n prokureur verteenwoordig word nie, mag 'n student stilweg raad gee rakende die reg of prosedure, kwessies wat geopper moet word, of vrae wat die litigant aan getuies behoort te vra. Dit staan bekend as die McKenzie-vriend.³⁷

Studente het ook die opsie om 'n module in gemeenskapsreg te volg.³⁸ Klinici aan die Northumbria Universiteit was ook verantwoordelik vir die daarstelling van die IJCLE en die meegaande jaarlikse internasionale konferensies in kliniese regsopleiding waarna hierbo verwys is.

Die SOAS Universiteit van Londen bied verskeie geakkrediteerde regskliniese kursusse en plasinge aan. Die prominentste is die vlugtelingregskliniek en die omgewingsreggrondslag-beleidskliniek.³⁹

Die regskool van Kent Universiteit se geakkrediteerde kliniese modules fokus op die integrasie van regspraktyk met studente se akademiese studies. Die regskliniek word in vennootskap met studente, akademici en regspraktisyne bedryf. Hul doel is om die regs- en afgeronde opleiding van regstudente toe te lig.⁴⁰

Die Universiteit van Sussex bied 'n finalejaar, kredietdraende kliniese module aan wat fokus op familiereg, arbeidsreg en behuisingsreg.⁴¹ Die Queen Mary Universiteit van Londen bied verskeie kliniese modelle aan, onder meer in kliniese regspraktyk, openbare regsopleiding en gemeenskapsregsopleidingsprogramme (soortgelyk aan Street Law).⁴²

By die Universiteit van Kent kan studente 'n kliniese kursus in die regskliniek volg in vennootskap met akademici en regspraktisyne.⁴³ York Universiteit se kredietdraende module word vir senior studente aangebied.⁴⁴

Die Universiteit van Surrey integreer eksperimentele regsopleiding in twee afsonderlike regsklinieke gedurende die derde studiejaar in hul modules oor toegang tot die reg en die reg en tegnologie.⁴⁵

Die Universiteitskollege Londen inkorporeer kliniese regsopleiding met hul regsgrade deur studentebetrokkenheid by gespesialiseerde regsklinieke, soos die omgewingsregstigtingskliniek.⁴⁶ King's Kollege, Londen se regskliniek bied 'n verskeidenheid van aktiwiteite aan, soos die regsadvieskliniek, samewerkende gemeenskapsprojekte, navorsing en regsaktivisme, asook Street Law.⁴⁷

4. Kliniese regsopleiding in Skotland

Skotland is 'n afsonderlike jurisdiksie, sowel juridies as kultureel, van Engeland en Wallis en word ook as 'n afsonderlike land beskou vir die doeleindes van internasionale privaatrecht.⁴⁸ Skotland se regstelsel was goed ontwikkel ten tyde van Unievorming met Engeland in 1707.⁴⁹ Ná die devolusie van wetgewende en uitvoerende magte na die verskillende dele van die VK in 1998, word die meeste regsgebiede as "afgewentelde kwessies" geklassifiseer wat binne Skotse reg en beleid val. Die Skotse Wetsgenootskap en hul Fakulteit van Advokate beheer die beroep.⁵⁰

Die soort regskliniek word beïnvloed deur ligging, beskikbare kundigheid en gemeenskaps-behoefte. Daar bestaan steeds groot dele regoor Skotland, veral dié buite die Sentrale Gordel, waar daar nie genoegsame toegang tot regsdienste is nie.⁵¹

Tydens die tweede fase van kliniese regsopleiding in die VK in die vroeë 1990's, toe regsopleiding hervorm is, het die Skotse Wetsgenootskap 'n nuwe Professionele Onderrig en Opleiding (PEAT) program daargestel, alhoewel dit eers in 2011 en 2012 'n aanvang geneem het.⁵² Kliniese regsopleidingsmetodes is as 'n regmatige deel van die kurrikulum erken, alhoewel dit nie noodwendig in daardie ontluikende tydperk as kredietdraende kursusse by die kurrikula geïntegreer is nie.

Strathclyde regskliniek was die voorloper van die Skotse kliniese beweging met die oprigting van hul regskliniek in Glasgow in 2003, waarna die Universiteit van Edinburgh se Gratis Regsadviesentrum in 2007 opgerig is,⁵³ gevolg deur die Aberdeen Regsprojek in 2009.⁵⁴ Die Universiteit van die Weste van Skotland het hul LawWise regskliniek in 2010 opgerig,⁵⁵ gevolg deur die Dundee regskliniek in 2013.⁵⁶ Vele ander het gevolg.⁵⁷ Stirling Universiteit is tans die enigste van die 10 LLB-geakkrediteerde universiteite sonder 'n regskliniek.

CLEO-lidmaatskap en samewerking met klinieke regoor die VK, asook die Skotse Universiteits-regsklinieknewerk (SULCN) bied 'n platform vir klinici en studente om idees uit te ruil.⁵⁸

Strathclyde regskliniek is oorspronklik gestig met 'n fokus op sosiale geregtigheid en het as sodanig nie-kurrikulêr ontwikkel. Dit het oor die afgelope 20 jaar verder as slegs 'n advies- en verteenwoordigingskliniek uitgebrei en het met verskeie organisasies saamgewerk, insluitend die Skotse Vroueregentrum en die Vluchteling Oorlewingstrust.⁵⁹

Die Strathclyde Universiteit het selfs verder gegaan en bied nou 'n kliniese LLB-honneursgraad aan wat deur die Wetsgenootskap van Skotland geakkrediteer is.⁶⁰ Hierdie kliniese regsgraad is die eerste sodanige in Skotland en omvat verpligte en volledig geïntegreerde kliniese voorsiening regdeur die studie.

Ander Skotse universiteite bied alleenstaande regskliniese kursusse aan. Die Universiteit van Edinburgh bied 'n Street Law-kursus aan en het 'n Skotse Belastingkliniek op honneursvlak.⁶¹ Deelname aan hul gratis regsadviesentrum is 'n verpligte komponent van die nagraadse diploma in professionele regstudies.⁶²

Die Universiteit van Dundee se regskliniek bied sedert hul 2023/24 akademiese jaar werklike kliëntediens en openbare regsopleiding aan.⁶³ Kliniese regsopleiding vorm ook deel van sowel voor- as nagraadse studies in die vorm van werklike kliëntediens, openbare regsopleiding en beleidsklinieke.

Ander Skotse regsklinieke word deur hul regskole ondersteun, maar is steeds nie-kurrikulêr. Die Aberdeen Regsprojek, geregistreer as 'n maatskappy beperk deur waarborg in Skotland, is byvoorbeeld deur studente opgerig, waar hulle ook die operasionele leiding neem in die verskaffing van regsdienste in verskeie regsgebiede, insluitend 'n gemeenskapsuitreik-program.⁶⁴ Die Robert Gordon Universiteit, ook in Aberdeen, het die Grampian Gemeenskaps-regsentrum in 2022 tot stand gebring, wat vanuit 'n plaaslike mediese praktyk bedryf word en vanwaar gemeenskapsuitreikaktiwiteite uitgevoer word.⁶⁵

Regsklinieke het vinnig regoor Skotland ontwikkel en uitgebrei. Hierdie uitbreiding is te danke aan studente se behoefte aan meer praktiese en eksperimentele leerformate, tesame met hul strewe om sosiale geregtigheid te bevorder en beleidskwessies te verken. Nege uit die 10

geakkrediteerde LLB-regskole het reeds regsclinieke.⁶⁶ Dit dui inderdaad op 'n verbintenis tot kliniese regsopleiding in Skotland.

5. Kliniese regsopleiding in Wallis

Soos vroeër aangetoon, het die tweede ontwikkelingsfase van Engelse regsclinieke gedurende die vroeë 1990's aanleiding gegee tot die hersiening van regsopleiding. Die beroepsfase van regsonderrig is daarna ook in Wallis gevestig.⁶⁷ Wallis, met 'n bevolking van net meer as drie miljoen, het sewe regskele, waarvan vyf kliniese programme aanbied.

Cardiff Universiteit, met die grootste regskele, het kliniese regsopleiding reeds in die vroeë 1980's informeel ondersoek, maar die kliniese regsprogram het eers in 2005 in alle erns begin. Tans bedryf hulle die mees produktiewe Onskuld Projek in die VK.⁶⁸ Die Cardiff Onskuld Projek het byvoorbeeld in 2018, nadat 'n paar dosyn studente vir meer as ses jaar onder toesig gewerk het, daarin geslaag om 'n persoon se skuldigbevinding aan seksuele aanranding in die Koninklike Howe van Justisie omver te werp.⁶⁹ Die hof was inderdaad ook vol lof vir die aansienlike *pro bono*-bydrae van die Onskuld Projek. Hierdie saak het gevolg op 'n 2014-saak waarby die Onskuld Projek betrokke was, waar die hof die skuldigbevinding van 'n persoon, wat reeds 12 jaar tronkstraf vir moord uitgedien het, omvergewerp het.⁷⁰ Die Onskuld Projek se impak is dus aansienlik, aangesien dit noodsaaklike regsdienste lewer deur potensiële regsdwalings te ondersoek en dan die aansienlike hindernisse in die appèlstelsel te bowe moet kom.

Cardiff regskele het die voordeel dat dit in die hoofstad en naby die nasionale regering geleë is en derhalwe verskeie klinieke te kan bedryf. Die regscliniek het 'n hoogtepunt van 23 afsonderlike projekte bereik en het 'n toekenning vir die beste *pro bono*-regscliniek ontvang.⁷¹ 'n Toegewyde regscliniek fokus op 'n nasionale passie, te wete rugby. In die Law in Sport *pro bono*-skema, in vennootskap met die Walliese Rugbyunie, gee studente sedert 2012 gratis regsadvies aan Walliese rugbyklubs, sowel in Engels as in Wallies.⁷² 'n Ander regscliniek spreek kwessies in gesondheidsorg aan,⁷³ terwyl 'n hibriede regscliniek in samewerking met Mencap Cymru, volwassenes met leerprobleme bystaan.⁷⁴ Dit blyk dus dat regsclinieke organies ontwikkel soos geleenthede opduik, selfs al pas al die aktiwiteite nie netjies in die tradisionele regscliniek- of die beleidskliniekraamwerk nie.

Wallis het ambisieuse wetgewing uitgevaardig wat vrugbare innoverende regs- en beleidsklinieke tot stand gebring het, met inbegrip van een wat fokus op die Vryheid tot Inligtingwet.⁷⁵ Hierdie kliniek is in opdrag van die Tussentydse Omgewingsbeskermingsassessor vir Wallis (IEPAW) gevorm om sistemiese hersienings van die regulasies te doen.⁷⁶ Die Omgewingsreg- en Beleidskliniek val binne Cardiff Universiteit se multidissiplinêre Skool vir Regte en Politiek, en ondersoek omgewingsreg en -beleide in Wallis en die res van die VK. Alhoewel wetgewing en beleid diep verweef is, is die kliniese metode van refleksie aangewend. Dit het die beleidsgerigte aard van die werk van die regscliniek toenemend gevorm.⁷⁷ Hierdie regscliniek benut die interne kundigheid van 'n groot en buitengewoon diverse personeel van die Skool vir Regte, Politiek en Internasionale Betrekkinge, asook die geleenthede wat natuurlik voortvloei uit die afgewentelde aard van omgewingsreg.

Die COVID-19-inperkings, tesame met 'n beduidende toename in studentegetalle, het gelei tot 'n afname in kliniese aktiwiteit by Cardiff Universiteit, wat beteken dat die huidige beleid fokus op die minder arbeidsintensiewe beleids- en hibriede regsclinieke, spesifiek die omgewings-gefokusde regscliniek.⁷⁸

Die Universiteit van Suid-Wallis bied sedert 2013 'n verskeidenheid kliniese aktiwiteite aan, waarvan die meeste modules geassesseer word, insluitend Cardiff Lawyers Care, 'n vennootskap met die Cardiff Distriksregsgenootskap en 'n liefdadigheidsorganisasie vir hawelose mense, The Wallich.⁷⁹

Aberystwyth Universiteit bedryf twee regsclinieke. Sedert 2015 bedryf hulle 'n veteranecliniek, die Veterans Legal Link, wat gratis aanlyn regsadvies en bystand met sake aan kwesbare veterane en hul families bied.⁸⁰ Hul familieregcliniek het in 2016 gevolg.⁸¹ Swansea Universiteit se regscliniese aktiwiteite het in 2017 begin⁸² met 'n gewysigde portefeulje wat vennootskappe insluit, soos dié met die liefdadigheidsorganisasie Inside Justice, waar studente potensiële regsdwalings hersien.

Bangor regskool het in 2020 tydens die COVID-19-pandemie, in vennootskap met sewe Burgerlike Advies takke, met aanlyn programme in die Noord- en Middel-Wallis regscliniek begin.⁸³ Voor hierdie inisiatief het Bangor kliniese regsopleiding slegs by wyse van simulase aangebied.

Die Wetsgenootskap van Engeland en Wallis het in 2025 aangetoon dat die regshulpstelsel onvolhoubaar was.⁸⁴ Daar is ook aangetoon dat Wallis groot "regshulpwoestyne" het⁸⁵ en dat jong prokureurs, waarvan sommige kliniese regsopleiding by hul regskole ontvang het, tans samesprekings voer om moontlike oplossings te vind.⁸⁶

6. Kliniese regsopleiding in Ierland

Beslissings deur die Europese hof vir menseregte het in die vroeë 2000's toegang tot die reg hoog op die agenda geplaas. Dit het ook hervormings in Ierland aan die gang gesit.⁸⁷

Bykans elke Ierse regskool, in beide Noord-Ierland en die Republiek van Ierland, bied kliniese regsopleidingsprogramme aan wat voor- en nagraadse studente betrek.⁸⁸ Die regscliniese landskap in die Republiek van Ierland sal spesifiek ondersoek word. Drie kategorieë word onderskei, naamlik geakkrediteerde eksternskappe vir voorgraadse studente; Street Law-programme vir voor- en nagraadse studente; en regscliniekopleiding hoofsaaklik vir LLM-studente. Hierdie LLM-studente maak hoofsaaklik staat op die navorsingsbekwaamheid van akademiese deskundiges. Studente werk onder toesig met die doel om sosiale geregtigheid te bevorder. Ten einde hierdie doelwit te bereik, moet die studente óf litigasie in die openbare belang ondersteun, óf bydra tot beleidsdebatte en hervorming.⁸⁹

Deeltydse eksternskapplasings by regsfirmas vir akademiese krediet word aangebied by Dublin Stadsuniversiteit, Maynooth Universiteit, Trinity Kollege Dublin, Universiteitskollege Dublin, die Universiteit van Galway en die Universiteit van Limerick⁹⁰. Die regskool by die Universiteitskollege Cork plaas studente in hul voorlaaste studiejaar voltyds by regsfirmas, regulerende liggame, interne regsafdelings, nuwingsgewende organisasies en beleidsgroepe as

deel van hul BCL (Kliniese) graad.⁹¹ Studente by die Tegnologiese Universiteit van Dublin kan die keusevak Reg en Gemeenskapsnavorsingskliniekmodule in hul finale jaar neem.⁹² Street Law-programme word by die Atlantiese Tegnologiese Universiteit en die Queen's Universiteit Belfast aangebied.⁹³ Nagraadse klinieke is ook beskikbaar by die Universiteitskollege Cork en die Universiteite van Galway en Ulster.

Die nagraadse regscliniek by die Universiteitskollege Cork fokus op inligtingstegnologiereg, familiereg, kinderreg en sportreg.⁹⁴ Die Universiteit van Galway bestuur die Ierse Sentrum vir Menseregte. Nagraadse studente koördineer hul kliniese projekte in samewerking met gemeenskapsleiers, waarna hulle in kleiner groepe vir twee semesters regsnavorsing doen en ontledings produseer.⁹⁵ By die Universiteit van Ulster onderneem nagraadse studente ook navorsing in prioriteitsgebiede. Studente in die Toegang tot die Reg LLM-program gee ook gratis regsadvies en, waar van toepassing, sal hulle ook die publiek verteenwoordig in maatskaplike sekerheids- en arbeidsregsake.⁹⁶ Ulster Universiteit in Noord-Ierland bied 'n kliniese kursus aan in toegang tot die reg vir studente in die LLM-program.⁹⁷

Street Law word by verskeie regskole aangebied. Hierdie metode floreer spesifiek by die Atlantiese Tegnologiese Universiteit, die Queen's Universiteit Belfast en ook by die Wetsgenootskap van Ierland, waar voornemende prokureurs opgelei word.⁹⁸

Kliniese regsopleiding in Ierland het ook uitgebrei om voorsiening te maak vir die gebruik van simulasies as 'n opleidingsmetode. Dit word egter meestal slegs ter aanvulling van ander kliëntediensgebruik.⁹⁹

Daar word aangevoer dat, alhoewel kliniese regsopleiding in Ierland reeds heelwat gevorderd het, drie probleme uitgesonder kan word. Die lewende-kliënt-model word belemmer deur 'n gebrek aan befondsing en teenstand vanuit "hoë kringe"; praktisyns kry selde hoë akademiese aanstellings. Verder is die meeste studente meer toegespits op beroepsontwikkeling as op die bevordering van sosiale geregtigheid en hulle verkies derhalwe eksternskapplasinge by boetiekfirmas wat in gebiede soos intellektuele eiendomsreg, sakereg, kubermisdaad en omgewingsreg spesialiseer.¹⁰⁰

7. Samevatting

Kliniese programme in die VK het sedert die 1970's in drie onderskeibare fases ontwikkel.

CLEO, opgerig in 1994, het gegroei tot 'n organisasie wat kliniese regsopleiding aanmoedig en regsclinieke bystaan. Dit het 'n handboek met modelstandaarde vrygestel en bied ook gereeld konferensies en werkwinkels aan.

Meer as 75% van die universiteite in die VK wat regsgrade aanbied, het tans kliniese regsopleidingsprogramme, waarvan heelparty deel van die kurrikulum is, met ongeveer 60% wat akademiese krediete toeken. Die hooftokus van die meerderheid van hedendaagse universiteitsregsklinieke is op studente-onderrig. Hul kliniese regsopleiding voldoen aan al die vereistes en prokureurs in Engeland en Wallis erken tans die rol van regsklinieke in die voorbereiding van studente vir die praktyk.

In die VK en Ierland word simulاسies ook as 'n opleidingsmetode gebruik, alhoewel slegs ter aanvulling tot werklike kliëntediens. Vennootskappe word ook tussen regsclinieke en ander rolspelers in die regsdienstesektor gevorm om die uitbreiding van dienslewering te verseker.

'n Belangrike dryfveer vir die bevordering van kliniese regsopleiding in die VK was die stigting van die IJCLE in 2003, waarna jaarlikse internasionale konferensies, gepaardgaande met publikasies in die tydskrif gevolg het.

Die Wetsgenootskap van die Verenigde Koninkryk toon aan dat die meeste universiteite in Engeland tans 'n kursus in kliniese regsopleiding aanbied. Verskeie universiteite wat geakkrediteerde kliniese kursusse aanbied, word aangedui. Sommige van die regsclinieke word in vennootskap met akademiци en regspraktisyns bedryf, terwyl ander gespesialiseerde regsclinieke bedryf.

Die Skotse Wetsgenootskap se Professionele Onderrig en Opleiding-program van die vroeë 1990's het eers teen 2012 'n aanvang geneem en kliniese regsopleidingsmetodes word nou as 'n regmatige deel van die kurrikulum erken.

Strathclyde regscliniek was die voorloper van die Skotse kliniese beweging met die oprigting van hul regscliniek in Glasgow in 2003, waarna vele ander universiteitsregsclinieke gevolg het. Daar is tans slegs een LLB-geakkrediteerde universiteit sonder 'n regscliniek.

CLEO-lidmaatskap en samewerking met klinieke regoor die VK, asook SULCN bied platforms vir klinici en studente om idees uit te ruil.

Ná die desentralisasie in 1998 word die meeste regsgebiede in Skotland as "afgewentelde kwessies" geklassifiseer wat binne Skotse wetgewing en beleid val. Die aard van regsclinieke word dus beïnvloed deur hul ligging, beskikbare kundigheid en gemeenskapsbehoefte.

Die aanbieding van regscliniese kursusse wissel van alleenstaande kursusse tot gespesialiseerde klinieke en Street Law, terwyl die kliniese regskursus by ander instellings deel vorm van sowel voor- as nagraadse studente se studies. Sommige klinieke word in vennootskap met ander organisasies bedryf. Daar is ook regsclinieke wat deur hul regskole ondersteun word, maar steeds nie-kurrikulêr is.

Universiteitsregsclinieke het vinnig regoor Skotland ontwikkel en uitgebrei, wat inderdaad prysenswaardig is.

Wallis het sewe regskole waarvan vyf kliniese programme aanbied. Cardiff Universiteit, geleë in die hoofstad en naby die nasionale regering, het die grootste regskool en bedryf sedert 2005 verskeie regsclinieke. Hul regsclinieke het organies ontwikkel namate geleenthede hulle voorgedoen het, selfs wanneer al hul aktiwiteite nie binne tradisionele kliniekraamwerke gepas het nie.

Walliese wetgewing het ook aanleiding gegee tot die skepping van innoverende regsclinieke by Cardiff Universiteit. Die COVID-19-inperkings, tesame met 'n beduidende toename in studentegetalle, het Cardiff Universiteit egter genoop om op die minder arbeidsintensiewe beleids- en hibriede regsclinieke te fokus.

Ander Walliese universiteite is ook ondersoek, waar 'n verskeidenheid kliniese aktiwiteite aangebied word. Daar is egter aangetoon dat Wallis groot “regshulpwoestyne” het. Dit is bemoedigend dat jong prokureurs, waarvan sommige kliniese regsopleiding by hul regskele ontvang het, nou poog om moontlike oplossings te vind.

Bykans elke Ierse regskele, in beide Noord-Ierland en die Republiek van Ierland, bied kliniese regsopleidingsprogramme aan wat voor- en nagraadse studente betrek. Drie kategorieë is tydens die bespreking van die verskeie regskele onderskei, naamlik geakkrediteerde eksternskappe vir voorgraadse studente; Street Law-programme vir voor- en nagraadse studente; en regskeleopleiding hoofsaaklik vir LLM-studente. Kliniese regsopleiding aan verskeie Ierse universiteite is bespreek. Daar is aangedui dat, alhoewel kliniese regsopleiding in Ierland reeds heelwat gevorderd is, drie probleme uitgesonderd kan word. Die lewende-kliënt-model word belemmer deur 'n gebrek aan befondsing en teenstand vanuit die praktyk; praktisyns kry selde hoë akademiese aanstellings. Verder verkies studente derhalwe eksternskapplasinge by boetiekfirmas om hul beroepsontwikkeling te bevorder.

Daar is aangevoer dat die toekoms van universiteitsregskele in die VK hoofsaaklik van eksterne faktore buite die beheer van kelepersoneel afhang. Daar is 'n beduidende toename in studentegetalle. Daar is ook verminderde beleggings deur vennootskappe met *pro bono*-praktyksyns, wat waarskynlik toegeskryf kan word aan hul sakemodelle wat ná die COVID-19-grendeltyd na 'n hibriede stelsel oorgeskakel is. Universiteite se sentrale werksladingsmodelle skryf soms onbuigsame en onredelike raamwerke voor, wat beteken dat die omvang van werksaamhede deur akademici wat nie deur die werkgewer erken word nie, beperk is. Laasgenoemde word verder beïnvloed deur die spanning wat ontstaan as gevolg van die hoë eise wat aan navorsing en publikasie gestel word, asook om aan studente se behoeftes en hul indiensneembaarheidsverwagtinge te voldoen.¹⁰¹

'n Aantal vergelykings met Suid-Afrikaanse universiteite se kliniese regsopleidingsprogramme toon ooreenkomste. Daar is ook 'n aantal lesse wat uit die voormelde geleer kan word.

Die South African University Law Clinics Association (SAULCA),¹⁰² wat in 1982 gestig is, se doelstellings stem grotendeels met dié van CLEO ooreen. SAULCA dui aan dat hul missie is om hoëgehalte- kliniese regsopleiding aan te moedig en sosiale geregtigheid te bevorder. Suid-Afrikaanse universiteitsregskele word ook deur die Regspraktykraad geakkrediteer.¹⁰³

Suid-Afrikaanse universiteitsregskele bied selde internasionale konferensies aan en daar is ook 'n gebrek aan 'n regstydskrif wat spesifiek op kliniese regsopleiding toegespits is, soos die IJCLE. Alhoewel vennootskappe bestaan, hoofsaaklik vir verwysingsdoeleindes, met sekere organisasies, soos Prokureurs vir Menseregte en Regshulp Suid-Afrika, kan samewerkings-ooreenkomste met privaat praktisyns oorweeg word.

Soortgelyk aan Wallis se “regshulpwoestyne”, is daar 'n gebrek aan landelike universiteitsregskele in Suid-Afrika. Universiteitsregskele kan oorweeg om landelike gebiede, in samewerking met Regshulp Suid-Afrika en hul geakkrediteerde prokureurs, te bedien. Aanvanklike konsultasies kan aanlyn plaasvind, soortgelyk aan die prosesse wat tydens die COVID-19-inperkings ingestel is.¹⁰⁴

Suid-Afrikaanse universiteitsregsklinieke kan ook oorweeg om meer vindingryk te wees ten opsigte van die uitbreiding van hul klinieke, soortgelyk aan Cardiff Universiteit. Soos die meeste reeds vermelde universiteite, ervaar Suid-Afrikaanse universiteite ook 'n toename in studentegetalle. Oorweging kan dus geskenk word aan die daarstelling van eksternskappe om hierdie toename aan te spreek.

Bibliografie

- Bleasdale-Hill, L. en P. Wragg. 2013. Models of clinic and their value to students, Universities and the community in the post-2012 fees era. *International Journal of Clinical Legal Education*, 19:257–70.
- Bloch, F. (red.). 2011. *The global clinical movement*. Oxford: Oxford University Press.
- Curran, L. 2007. University law clinics and their value in undertaking client-centred law reform to provide a voice for clients' experiences. *International Journal of Clinical Legal Education*, 12:105–30.
- Dunn, R., L. Bengtsson en S. McConnell. 2020. The policy clinic at Northumbria University: influencing policy/law reform as an effective educational tool for students. *International Journal of Clinical Legal Education*, 27(2):68–102.
- Giddings, J. (red.). 2025. *Global clinical legal education*. Melbourne: Routledge.
- Grimes, R., R. Dunn, R. Samaras, J. Price en L. Donnelly. 2025. Legal clinics in the UK and Ireland: Past, present and future. 389–401. In Giddings (red.) 2025.
- Himsworth, C.M.G. 2007. Devolution and its jurisdictional asymmetries. *The Modern Law Review*, 70(1):31–58.
- McFadzean, D. 2013. Law Wise Law Clinic. Perspectives on clinical legal education in Scotland. *Manitoba Law Journal*, 37(1):415–25.
- Nicolson, D. 2006. Legal education or community service? The extra-curricular student law clinic. *Web Journal of Current Legal Issues*, 3:1–17.
- Palmer, V.V. (red.). 2012. *Mixed jurisdictions worldwide: The third legal family*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reid, E. 2012. The impact of institutions and professions in Scotland. 216–76. In Palmer (red.) 2012.
- Thomas, L. en N. Johnson (reds.). 2020. *The clinical legal education handbook*. Londen: University of London Press.
- Welgemoed, M. 2020. Clinical legal education during a global pandemic – Suggestions from the trenches: The perspective of the Nelson Mandela University. *PER/PELJ*, 23:1–31.
- Wilkes, T., B. Potin, G. Linley-Adams en J. Price. 2024. Not a blueprint: Reflections on the Cardiff Environmental Law and Policy Clinic. *International Journal of Clinical Legal Education Special Edition*, 34–71.

Eindnotas

¹ Du Plessis (2024).

² Du Plessis (2024 (2)).

³ Giddings (2005:154).

⁴ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:289).

⁵ Bloch (2011:3).

⁶ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:290).

⁷ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:290). Sien ook <http://www.lawcentres.org.uk> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁸ *Ibid.*

⁹ Die *Legal Education and Training Review* verslag is beskikbaar by: <https://letr.org.uk/the-report/index.html> (7 Maart 2026 geraadpleeg) en die *Quality Assurance Agency* se standarde vir regsopleiding beskikbaar by: <https://www.qaa.ac.uk/docs/qaa/sbs/sbs-law-23.pdf> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

¹⁰ 'n Wêreldoorsig van kliniese regsopleiding: Latyns-Amerika en Noord-Amerika, by publikasie.

¹¹ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:290).

¹² Vir die volledige verslae, sien: <https://www.lawworks.org.uk> (7 Maart 2026 geraadpleeg), en soek vir *Pro bono and clinic survey reports*.

¹³ Die mees onlangse oorsigverslag is beskikbaar by: <https://www.lawworks.org.uk/solicitors-and-volunteers/resources/lawworks-law-school-pro-bono-and-clinics-report-2020> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

¹⁴ Nicolson (2006: 1–17).

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:291).

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:292).

¹⁹ Thomas en Johnson (2020).

²⁰ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:292).

- ²¹ Bleasedale-Hill en Wragg (2013: 257–270).
- ²² Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:293).
- ²³ <https://www.cleo-uk.org> (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ²⁴ <https://www.cleo-uk.org/resources> (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ²⁵ <https://www.lawworks.org.uk/> (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ²⁶ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:293).
- ²⁷ <https://www.lawworks.org.uk> (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ²⁸ Vir meer inligting rakende TEF, sien: <https://www.officeforstudents.org.uk/advice-and-guidance/teaching/about-the-tef/> (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ²⁹ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:294).
- ³⁰ *Ibid.*
- ³¹ Curran (2007:105–130).
- ³² Vir meer inligting, sien Dunn, Bengtsson en McConnell (2020; 68–102).
- ³³ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:294).
- ³⁴ <https://www.northumbriajournals.co.uk/index.php/ijcle/about> (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ³⁵ Die IJCLE verskyn ongelukkig nie op die Suid-Afrikaanse lys van DHET-geakkrediteerde tydskrifte nie.
- ³⁶ <https://www.lawsociety.org.uk/topics/pro-bono/clinical-legal-education-and-pro-bono> (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ³⁷ <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2022/07/pfd-guidance-mckenzie-friends.pdf>.
- ³⁸ <https://www.northumbria.ac.uk/about-us/our-schools/northumbria-school-of-law/> (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ³⁹ <https://www.soas.ac.uk/about/colleges-schools-and-departments/college-law-anthropology-and-politics/soas-llb/ba-llm/ma-law> (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ⁴⁰ <https://www.kent.ac.uk/50/profiles/impact/law-clinic.html> (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ⁴¹ <https://www.sussex.ac.uk/schools/law-politics-and-sociology/about/law/clinics> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

- ⁴² <https://www.qmul.ac.uk/law/undergraduate/courses/modules/items/law6156-the-practice-of-law-in-a-clinical-environment.html> (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ⁴³ <https://www.kent.ac.uk/50/profiles/impact/law-clinic.html> (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ⁴⁴ <https://www.york.ac.uk/law/legal-clinic/legal-clinic-for-students/> (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ⁴⁵ <https://www.surrey.ac.uk/school-law/study/clinical-legal-education> (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ⁴⁶ <https://www.ucl.ac.uk/laws/law-environment/clinical-legal-education> (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ⁴⁷ <https://www.kcl.ac.uk/legal-clinic> (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ⁴⁸ Himsworth (2007: 31–58).
- ⁴⁹ Reid (2012: 216–276).
- ⁵⁰ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:296).
- ⁵¹ *Ibid.*
- ⁵² Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:290). Vir 'n oorsig van die huidige regsopleiding in Skotland, sien: <https://digitalpublications.parliament.scot/Committees/Report/J/2018/9/23/Training-the-next-generation-of-lawyers--professional-legal-education-in-Scotland#Overview-of-legal-education-and-training-in-Scotland> (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ⁵³ <https://www.law.ed.ac.uk/community/legal-advice-clinics/free-legal-advice-centre> (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ⁵⁴ <https://abdnlawproject.com/about> (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ⁵⁵ Die LawWise-regskliniek het ongelukkig gesluit as gevolg van 'n herstrukturering binne die universiteit. Vir 'n bespreking van hierdie kliniek, sien McFadzean (2013:415–425).
- ⁵⁶ Hierdie regskliniek het ook ophou bestaan as gevolg van die vertrek van die akademici en studenteiers. Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:295).
- ⁵⁷ Robert Gordon Universiteitsregskliniek (Aberdeen) gedurende laat 2013. <https://www.rgu.ac.uk/life-at-rgu/learning-facilities/law-facilities/the-law-clinic> (7 Maart 2026 geraadpleeg); Edinburgh Napier Regskliniek in 2015 <http://enlc.co.uk/about-us/> (7 Maart 2026 geraadpleeg); Glasgow Caledonian Universiteit <https://www.gcu.ac.uk/aboutgcu/universityfacilities/lawclinic> (7 Maart 2026 geraadpleeg); en Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:295); en die Emma Ritch Regskliniek by die Universiteit van Glasgow in Maart 2023 https://www.gla.ac.uk/news/headline_926923_en.html (7 Maart 2026 geraadpleeg).
- ⁵⁸ Die huidige lede van SULCN is die Universiteit van Strathclyde regskliniek, die Universiteit van Edinburgh se gratis regsadviesentrum, die Aberdeen regsprojek (Universiteit van Aberdeen), Glasgow Caledonian Universiteit regskliniek, Emma Ritch regskliniek (Universiteit

van Glasgow), Edinburgh Napier regslyniek, TayPer regsprojek (Universiteit van Abertay) en Robert Gordon Universiteit regslyniek. Die Universiteit van Dundee se regslyniek is die nuutste, sedert laat 2023. Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:295).

⁵⁹ <https://www.scottishwomensrightscentre.org.uk/> en <https://www.rst.org.uk/>. (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁶⁰ <https://www.strath.ac.uk/courses/undergraduate/lblawclinicalgraduateentry/#coursecontent> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁶¹ <http://www.drps.ed.ac.uk/21-22/dpt/cxlaws10240.htm> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁶² <https://www.law.ed.ac.uk/study/diploma-professional-legal-practice/courses> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁶³ <https://www.dundee.ac.uk/law/clinic> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁶⁴ <https://abdnlawproject.com/> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁶⁵ Die Robert Gordon Universiteit se regslyniek het 'n volledige herbenoeming ondergaan, sien: <https://www.rgu.ac.uk/news/news-2022/5411-grampian-community-law-centre-prepares-for-torry-launch-in-scotland-first> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁶⁶ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:297).

⁶⁷ Dit het gelei tot die *Legal Education and Training Review report*, <https://letr.org.uk/the-report/index.html> (7 Maart 2026 geraadpleeg) en word weerspieël in die mees onlangse *Quality Assurance Agency's benchmark standards for Law*. <https://www.qaa.ac.uk/docs/qaa/sbs/sbs-law-23.pdf> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁶⁸ <https://www.cardiff.ac.uk/news/view/1401633-cardiff-innocence-project> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁶⁹ <https://www.cardiff.ac.uk/news/view/1401633-cardiff-innocence-project> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁷⁰ <https://www.theguardian.com/uk-news/2014/dec/09/dwaine-george-murder-conviction-overturned-cardiff-university-innocence-project> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁷¹ Wilkes, Potin, Linley-Adams, en Price (2024:38).

⁷² <https://www.cardiff.ac.uk/news/view/531782-access-all-areas-for-law-students-on-rugby-pro-bono-scheme> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁷³ <https://www.hughjames.com/blog/celebrating-16-years-of-our-pro-bono-scheme-with-cardiff-university-law-department/> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁷⁴ <https://www.cardiff.ac.uk/news/view/208941-mencap-cymru-and-cardiff-law-students-launch-toolkit-for-adults-with-learning-disabilities> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁷⁵ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:298).

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ Vir 'n volledige bespreking, sien Wilkes, Potin, Linley-Adams, en Price (2024).

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ <https://www.southwales.ac.uk/news/> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁸⁰ <https://www.aber.ac.uk/en/lac/law-legalclinics/> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁸¹ *Ibid.*

⁸² Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:297).

⁸³ <https://research.bangor.ac.uk/cy/publications/holistic-legal-support-for-litigants-in-person-the-north-and-mid-/> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁸⁴ <https://www.gov.uk/guidance/civil-legal-aid-review> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁸⁵ <https://www.lawsociety.org.uk/topics/research/civil-sustainability-review> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁸⁶ <https://younglegalaiddlawyers.org/legaladvisedeserts> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁸⁷ Giddings (2005:154).

⁸⁸ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:298).

⁸⁹ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:299).

⁹⁰ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:299).

⁹¹ Vir meer inligting rakende die BCL (Klinies) by die Universiteit Kollege Cork, sien <https://www.ucc.ie/en/ck301/clinical/> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁹² Vir meer inligting rakende hierdie module by die Tegnologiese Universiteit van Dublin, sien <https://www.tudublin.ie/study/undergraduate/courses/law-tu918/> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁹³ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:299) en <https://www.lawsociety.ie/public/Public-Legal-Education/Street-Law> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁹⁴ Vir meer inligting rakende die nagraadse regsclinieke by die Universiteit Kollege Cork, sien <https://www.ucc.ie/en/law/society/> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁹⁵ Vir meer inligting rakende die menseregteklíníek by die Universiteit van of Galway, sien <https://www.universityofgalway.ie/irish-centre-human-rights/public/clinic/> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁹⁶ Vir meer inligting rakende die Toegang tot die Reg LLM by Ulster Universiteit, sien <https://www.ulster.ac.uk/lawclinic> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁹⁷ <https://www.ulster.ac.uk/lawclinic> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁹⁸ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:299) en <https://www.lawsociety.ie/public/Public-Legal-Education/Street-Law> (7 Maart 2026 geraadpleeg).

⁹⁹ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:292).

¹⁰⁰ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:300).

¹⁰¹ Grimes, Dunn, Samaras, Price en Donnelly (2025:298).

¹⁰² <https://www.saulca.co.za/> (3 April 2026 geraadpleeg).

¹⁰³ <https://lpc.org.za/accreditation-of-legal-aid-and-law-clinics/> (3 April 2026 geraadpleeg).

¹⁰⁴ Welgemoed (2020:1–31).